

ВІДГУК

офіційного опонента - доктора юридичних наук, професора Клемпарського Миколи Миколайовича на дисертацію Куцевича Максима Петровича на тему «Проблеми захисту трудових прав працівника засобами кримінального права», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 - трудове право; право соціального забезпечення; 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Конституція України проголосила людину найвищою соціальною цінністю, а визнання, дотримання і захист прав і свобод людини та громадянина — обов'язком держави. Одними з найважливіших серед прав і свобод людини та громадянина є трудові права. Розвиток та формування ринку праці в Україні та поява нових його учасників в особі роботодавців, не завжди добросовісних, зумовили собою значне погіршення стану дотримання законності у сфері трудових відносин, поширення порушень у цій галузі. На даний час, офіційна статистика не відображає той негативний стан, який склався на ринку праці в частині порушення трудових прав працівників. Певною мірою це пояснюється недосконалістю чинного законодавства, недостатнім рівнем контролю за дотриманням трудового законодавства, а також високою латентністю порушень законодавства про працю.

Найпоширенішими порушеннями законодавства про працю виявляються не виплата заробітної плати та незаконне звільнення працівника з роботи. Порушення вказаних найважливіших соціально-економічних прав людини значною мірою обмежують реалізацію усіх інших прав і свобод людини. Відсутність роботи, засобів до існування перетворює людину, як одного з членів суспільства на супротивника цього суспільства.

Зазначені чинники обумовлюють актуальність та своєчасність дисертаційного дослідження Куцевича Максима Петровича на тему «Проблеми захисту трудових прав працівника засобами кримінального права».

Підтвердження своєчасності та актуальності дисертаційного дослідження Куцевича Максима Петровича є її зв'язок із темою «Теорія та

практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС» (№ 16БФ042-01), яка досліджується на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка з 01 січня 2016 року по 31 грудня 2020 року.

Про актуальність теми свідчить і те, що робота відповідає пріоритетним напрямкам розвитку правової науки, що визначені Стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки в частині вирішення світоглядних та методологічних проблеми праворозуміння; підвищення правової свідомості та правової культури в контексті глобалізації та євроінтеграції; вирішення проблем реалізації та захисту фундаментальних прав людини.

Мета, завдання, предмет та об'єкт дисертаційного дослідження визначені чітко й вірно, що дозволило М.П. Куцевичу представити перше у вітчизняній науці трудового та кримінального права комплексне дослідженням теоретичних і практичних проблем захисту трудових прав працівника засобами кримінального права, у якому на доктринальному рівні обґрунтовується цілісна концепція системи такого захисту.

Достовірність отриманих в дисертації результатів забезпечується використаною емпіричною базою, методологією та різноманітністю застосованих загальних й спеціально-юридичних наукових методів і прийомів наукового пізнання таких як: логіко-семантичний, дедуктивний, діалектичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, метод логіко-графічного структурування тощо (с. 33-34).

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі права. Наукові результати дисертаційного дослідження ґрунтуються на положеннях Конституції України, Законів України, підзаконних актів Президента України, Кабінету Міністрів України, Конвенціях та Рекомендаціях МОП, директивах Європейського Союзу. Емпіричну базу дослідження становлять дані, одержані в результаті вивчення 229 кримінальних справ за період 2011-2018

рр., статистичні дані Фонду соціального страхування України та Державної служби з питань праці України за 2017-2018 рр.

Зміст роботи свідчить про те, що вона є самостійним, творчим науковим дослідженням, виконаним на високому теоретичному та науково-методологічному рівнях. Вирішення дисертантом поставлених завдань стало можливим за рахунок логічно побудованої структури роботи. Чітка теоретична позиція дисертанта щодо соціально-правових засад захисту трудових прав працівника засобами кримінального права сформульована за рахунок дослідження соціальної природи та цінності трудових прав працівника через: методологічні основи захисту трудових прав працівника засобами кримінального права, генезу захисту трудових прав кримінально-правовими засобами та соціально-кримінологічну характеристику злочинів проти трудових прав працівника.

Як зазначає дисертант, методологія захисту трудових прав працівника засобами кримінального права – це концепція, яка вивчає основоположні засади, методи, мету й значення, а також низку інших аспектів дослідження, що надають змогу з'ясувати зміст соціально-правового явища, яким є трудові права працівника, та досягти максимального результату у визначенні існуючого стану та формуванні якісно нової системи засобів кримінально-правового захисту трудових прав працівника.

Підтримуємо твердження про те, що об'єктом кримінально-правової охорони є ті соціальні цінності, які захищаються кримінально-правовими положеннями. У порівнянні з поняттям об'єкта злочину, котрий стосується соціальних цінностей, яким завдається шкода конкретним злочином, об'єкт кримінально-правової охорони має більш абстрактний зміст. Функціональне призначення категорії кримінально-правової охорони – оцінка якості захисту суспільних цінностей засобами кримінального права та пошук способів законотворчого покращення таких засобів. Трудові права як об'єкт кримінально-правової охорони являють собою ті суб'єктивні права найманого працівника у сфері трудових та пов'язаних з ними відносин, за

порушення яких може наставати кримінальна відповідальність, передбачена положеннями Особливої частини КК. Основною проблемою визначення трудових прав як об'єкта кримінально-правової охорони є встановлення конкретних суб'єктивних прав та відповідних їм складів злочинів, які потенційно можуть бути інкриміновані особі, яка їх порушила.

Також серед вагомих наукових положень, які характеризуються безумовною науковою новизною, теоретичною значимістю та мають практичну цінність необхідно виділити такі:

- виділення видів незаконності дій щодо впливу на рішення про участь у страйку (ст. 174): 1) вчинення негативних дій щодо працівника, які хоч прямо й не порушують законодавство, але вчинені з метою перешкоджання участі найманого працівника у страйку; 2) вчинення дій, які порушують законодавство з метою впливу на рішення працівника щодо участі в страйку;

- обґрунтування, що під встановленими законодавством правилами пожежної безпеки слід розуміти положення нормативно-правових актів загальнодержавного й локального характеру, положення трудових договорів (контрактів), посадових інструкцій, інших актів нормативної й індивідуальної дії;

- характеристика узагальнених ознак, що можуть свідчити про наявність загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, про які йдеться у статтях 272-275 КК України (див. п. 12 Висновків);

- аргументація, що об'єкт кримінально-правової охорони у порівнянні з об'єктом злочину, який стосується соціальних цінностей, яким завдається шкода конкретним злочином, має більш абстрактний зміст. Функціональне призначення категорії кримінально-правової охорони - оцінка якості захисту суспільних цінностей засобами кримінального права та пошук способів законотворчого покращення таких засобів. Трудові права як об'єкт кримінально-правової охорони - це суб'єктивні права найманого працівника у сфері трудових та пов'язаних з ними відносин, за порушення яких може наставати кримінальна відповідальність;

- визначення поняття «основні трудові права» в частині його формулювання для цілей їх кримінально-правового захисту. Під такими слід розуміти ті трудові права, порушення яких завдає істотної економічної, соціальної, фізичної, моральної, майнової та іншої шкоди найманому працівнику або ж створює обґрунтовану загрозу завдання такої шкоди та багато іншого.

Слід погодитися з тим, що право на страхування соціальних ризиків та право на отримання грошового забезпечення у зв'язку з втратою працездатності чи досягнення пенсійного віку за загальним правилом виникає у зв'язку з наявністю трудових правовідносин (чи тісно пов'язаних з ними) та може вважатися елементом системи трудових прав найманих працівників.

Погоджуємося з висновком, що трудові права працівника можуть бути різновидом соціальних цінностей, які можуть зазнати шкоди від злочинів у сфері службової діяльності, тобто виступати одним з можливих проявів основного безпосереднього об'єкта злочинів, передбачених статтями 364-369 КК України. Разом з тим, ця соціальна цінність є лише одним з можливих безпосередніх об'єктів цих злочинів, в кожному конкретному випадку перелік соціальних цінностей буде варіюватись.

Підтримуємо твердження про те, що факторами несформованості сучасної концептуально оформленої системи захисту трудових прав працівника засобами кримінального права слід визнати такі: 1) неофіційне працевлаштування, яке має поширення в трудових відносинах, котре, з одного боку, підтримується роботодавцями, з іншого боку, не отримує жорсткої протидії на політичному рівні законодавця; 2) розпорошеність норм КК України, які забезпечують захист трудових прав працівників, у різних розділах Особливої частини КК України, що створює проблеми кваліфікації при визначенні основного безпосереднього об'єкта злочину; 3) відсутність серед пріоритетів кримінально-правової політики протидії злочинам проти трудових прав працівника.

Практично цікавими є висновки автора, що для цілей трудового регулювання й визначення відповідного об'єкта кримінально-правової охорони основними трудовими правами найманого працівника слід вважати ті трудові права, порушення яких завдаватиме істотної економічної, соціальної, фізичної, моральної, майнової та іншої шкоди працівнику або ж створюватиме обґрунтовану загрозу завдання такої шкоди. При цьому у випадках, де така шкода може бути обрахована в грошовому еквіваленті, при формулюванні нормативного змісту ознак складів відповідних злочинів у сфері трудової діяльності на рівні примітки слід було б деталізувати поняття істотності, визначивши, що істотною є шкода, яка у 50 та більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або інша співмірна шкода.

Науково-практичний інтерес викликає позиція автора про те, що трудові права можуть бути одним з безпосередніх об'єктів цих злочинів, передбачених розділом XVII Особливої частини КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», однак їх конкретний зміст буде варіюватись в кожному конкретному випадку, оскільки загалом при вчиненні злочину цієї категорії має місце невиконання службовою особою своєї професійної діяльності у визначений законом спосіб.

Необхідно погодитися з висновками дисертанта про те, що до прогресивного досвіду ЄС, а саме Польщі, Франції, ФРН, Швейцарії, дозволило виділити позитивні ідеї для побудови в КК України системи захисту трудових прав працівника, а саме: відмовитися від встановлення спеціального суб'єкта злочину та розширити коло можливих потерпілих; додатково криміналізувати діяння, які порушують трудові права працівника та характеризуються високим ступенем суспільної небезпечності: приховування фактичних трудових відносин, неофіційна виплата заробітної плати, дискримінація у трудових правовідносинах, неповідомлення про нещасний випадок на виробництві тощо; підвищити караність діянь у сфері

трудових правовідносин; запровадити систему норм про звільнення від кримінальної відповідальності за позитивну посткримінальну поведінку.

Окрім наведеного в роботі запропоновано й інші оригінальні положення, висновки, пропозиції та рекомендації. Проте, незважаючи на багато позитивних моментів, які мають місце в дисертаційному дослідженні Куцевича Максима Петровича, та його високу загальну оцінку, воно, як і будь-яка наукова робота, містить ряд дискусійних положень та висновків, а деякі з них потребують додаткового уточнення.

1. Досліджуючи у першому розділі дисертаційного дослідження соціально-правові засади захисту трудових прав працівника засобами кримінального права автор дуже ретельно піддає аналізу точки зору відомих науковців щодо різних засобів захисту трудових прав працівників. Але, нажаль, автор залишає поза межами дослідження такий досудовий орган урегулювання трудових спорів як Комісія по трудовим спорам (КТС). Раніше цей орган був обов'язковим досудовим органом врегулювання трудових спорів, і лише Пленум Верховного Суду України в п. 8 постанови від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» роз'яснив, що суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку. Вважаю що автору було потрібно приділити увагу такому засобу захисту прав громадян.

2. На сторінці 145 дисертаційного дослідження автор пише, що «для визначення відповідного об'єкта кримінально-правової охорони основними трудовими правами працівника слід вважати ті трудові та пов'язані з ними суб'єктивні права, порушення яких завдаватиме істотної економічної, соціальної, фізичної, моральної, майнової та іншої шкоди найманому працівнику або ж створюватиме *обґрунтовану загрозу завдання* такої шкоди. Дану дефініцію слід додати у ст. 2 КЗпП «Основні трудові права працівників» і закріпити її першим пунктом. Зокрема, вказане трактування варто надати у ст. 20 проекту Трудового кодексу № 1658 від 27.12.2014».

Трудове право, як ніяке інше, перевантажено оціночними категоріями, такими як: «грубе порушення», «аморальний проступок», «втрата довіри». Автором пропонується введення нової категорії, такої як *«обґрунтована загроза завдання»*. Хотілося б почути що саме автор розуміє під такою загрозою, та як охарактеризувати її обґрунтованість.

3. У підрозділі 2.2. дисертаційного дослідження «Фактори відсутності системи захисту трудових прав працівника в сучасному кримінальному праві України та основні позиції концепції побудови такої системи» автор зазначає що ряд суспільно небезпечних діянь у сфері трудової діяльності до цього часу не криміналізовані та далі розвиває думку про впровадження кримінально-правових засобів протидії «тіньовій зайнятості» (с.148-151). Вважаю таку позицію автора дещо помилковою. Пошук причин тіньової економіки взагалі, та «тіньової зайнятості» зокрема, потрібно починати, можливо, в фіскальній політиці держави. Скрутний стан економіки, непомірне оподаткування, величезні штрафи, ось ці основні причини тіньової зайнятості. Не тільки працівники, а й іноді роботодавці поставлені на межу виживання. Тому подальша криміналізація трудо-правових сфер суспільного життя призведе тільки до більш глибокої кризи в цій сфері та ще більш глибокого уходу в «тінь».

4. На сторінках 260-261 дисертації, під час аналізу поняття «грубе порушення законодавства про працю» автор піддаючи критиці праці науковців, між тим погоджується, що «використання найманої праці без укладення з працівником трудового договору у письмовій формі, а також невиконання фізичною особою-підприємцем вимог ст. 24 КЗпПУ хоча і є порушенням вимог законодавства про працю, однак не впливає на можливість реалізації працівником його конституційного права на працю і не завдає йому істотної шкоди, а тому «грубим порушенням» вважатися не може. Вказані дії за наявності інших підстав слід розглядати як адміністративний делікт, передбачений у ст. 41 КУпАП». Але, в частині 1 статті 24 «Укладення трудового договору» Кодексу законів про працю закріплено, що «Трудовий

договір укладається, як правило, в письмовій формі». Розуміємо, що трудовий договір може бути укладений як в письмовій так і в усній формі, за виключенням випадків коли додержання письмової форми обов'язкове. Виходячи з цього хотілося б почути позицію дисертанта щодо того, в яких випадках настає адміністративна відповідальність відповідно до частини 3 статті 41 КупАП «Фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту)».

5. У розділі 5.2. «Концепція формування сучасної системи кримінально-правового захисту трудових прав працівника в Україні» на сторінці 367 дисертант пише, що «норми КК України як компоненти цієї системи неминуче будуть розташовані в різних розділах Особливої частини КК України», але на стор. 360 робить висновок що: «Доцільно створити єдиний розділ Особливої частини КК України, в якому будуть об'єднані усі склади злочинів, основним безпосереднім об'єктом яких є трудові права найманих працівників, у тому числі право на безпечні умови праці. Даний розділ пропонуємо внести під назвою «Злочини проти трудових прав». Хотілося б під час захисту почути аргументи автора на користь будь якої з пропозицій.

Вищенаведені зауваження мають виключно дискусійний та рекомендаційний характер, і жодним чином не знижують достатньо високе теоретичне та практичне значення рецензованого дисертаційного дослідження та загальну позитивну оцінку роботи.

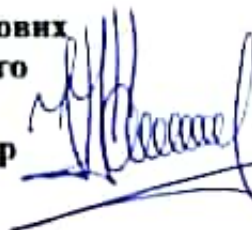
Основні положення та висновки дисертаційного дослідження було належним чином відображено у 53 наукових працях, зокрема: одноосібні монографії, 41 статті, з яких 30 опубліковано у фахових виданнях України та 11 у міжнародних виданнях, а також в 11 тезах доповідей і повідомлень на науково-практичних конференціях.

Аналіз змісту дисертації та автореферату свідчить про ідентичність змісту автореферату й основних тез дисертаційного дослідження. Основні висновки та положення роботи сформульовані автором особисто.

Дисертація Куцевича Максима Петровича на тему «Проблеми захисту трудових прав працівника засобами кримінального права» є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою роботою, в якій отримані нові науково обгрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукову проблему, яка має істотне значення як для науки трудового права так і для науки кримінального права. Вищевикладене дає підставу для висновку, що дисертаційне дослідження на тему «Проблеми захисту трудових прав працівника засобами кримінального права» відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а її автор – Куцевич Максим Петрович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 - трудове право; право соціального забезпечення; 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент –

**професор кафедри загально-правових
дисциплін Донецького юридичного
інституту МВС України,
доктор юридичних наук, професор**

М.М. Клемпарський

Підпис професора кафедри ЗПД
ДЮІ МВС України Клемпарського М.М. засвідчую:
т.в.о. начальника відділу режимно-секретного
та документального забезпечення

М.В. Шульга